

ABDULLA AVLONIYNING “TURKIY GULISTON YOXUD AXLOQ” ASARIDAGI O‘ZLASHMA SO‘ZLARNING UMUMIY TAVSIFI

Mahliyoxon Xoshimova

*Farg‘ona davlat universiteti Magistratura bo‘limi
Lingvistika- o‘zbek tili yo‘nalishi 2-bosqich magistranti*

Annotatsiya: Mazkur maqolada jadid adabiyoti namoyandasi Abdulla Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asari leksik tarkibidagi o‘zlashma so‘zlar tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida asarda uchraydigan arabcha va forsha o‘zlashmalar aniqlanib, ularning semantik guruhlari hamda matndagi umumiy funksional vazifalari yoritiladi. Tahlil natijalari o‘zlashma leksikaning Avloniy asarida tasodifiy emas, balki ma’rifiy-axloqiy mazmunni ifodalashga xizmat qiluvchi muhim til vositasi ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: jadid adabiyoti, o‘zlashma so‘zlar, arabcha o‘zlashmalar, forsha o‘zlashmalar, leksik-semantik tahlil.

Kirish

Jadid adabiyoti til jihatidan murakkab va rang-barang leksik tizimga ega bo‘lib, unda o‘zlashma va o‘zlashmagan so‘zlar muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, axloqiy-ma’rifiy mazmundagi asarlarda o‘zlashma leksika muallif g‘oyalarini ifodalashda samarali vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Abdulla Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asari ham ana shunday asarlar sirasiga kirib, uning leksik tarkibida arabcha va forsha o‘zlashmalar muhim qatlamni tashkil etadi. Ushbu maqolada mazkur asardagi o‘zlashma so‘zlarning umumiy leksik-semantik xususiyatlari tahlil qilinadi.

Asardagi o‘zlashma so‘zlarning umumiy leksik-semantik tavsifi

“Turkiy guliston yoxud axloq” asari leksik jihatdan boy bo‘lib, unda o‘zlashma so‘zlar muayyan semantik ehtiyoj asosida qo‘llangan. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, asarda uchraydigan o‘zlashmalar asosan arab va fors tillariga mansub bo‘lib, ular axloqiy, diniy hamda ijtimoiy-ma’rifiy tushunchalarni ifodalashga xizmat qiladi.

Arabcha o‘zlashmalar asarda yetakchi o‘rinni egallaydi. Bunday birliklar, avvalo, abstrakt axloqiy tushunchalar va ma’naviy qadriyatlarni ifodalashda qo‘llangan. Masalan, muallif axloq masalasini sharhlar ekan, quyidagi fikrni keltiradi: “*Axloq insonni saodat yo‘liga boshlaguvchi eng muhim fazilatdur.*”

Ushbu jumlada *axloq*, *saodat*, *fazilat* kabi arabcha o‘zlashmalar umumlashtiruvchi semantik yuklama bilan ishtirok etib, inson kamolotining asosiy mezonlarini ifodalaydi. Bu holat Avloniyning axloqiy tushunchalarni diniy-falsafiy an’ana asosida bayon etganini ko‘rsatadi.

Shuningdek, ilm va jaholat qarama-qarshiligi ham arabcha o‘zlashmalar orqali ifodalanadi: *“Ilm va ma’rifat ila qurollanmagan millat jaholat zulmatida qolur.”*

Bu misolda *ilm*, *ma’rifat*, *jaholat* so‘zlari semantik oppozitsiya hosil qilib, asarning ma’rifiy g‘oyasini kuchaytiradi. O‘zlashma birliklar orqali muallif jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida ilmni ilgari suradi.

Forscha o‘zlashmalar esa asarda nisbatan kamroq uchrasa-da, ularning stilistik va emotsional ahamiyati sezilarlidir. Bunday birliklar ko‘proq pand-nasihat mazmunidagi jumalarda qo‘llanib, matnga ta’sirchanlik bag‘ishlaydi. Jumladan, *“Mehr va muhabbat bo‘lmagan yurak toshdan farqsizdur.”*

Bu jumlada *mehr* va *muhabbat* so‘zlari axloqiy munosabatlarni ifodalovchi muhim leksik birliklar sifatida namoyon bo‘ladi. Forscha va arabcha o‘zlashmalarning uyg‘un qo‘llanishi Avloniy tilining badiiy-estetik imkoniyatlarini ham ko‘rsatadi.

Umuman olganda, asarda o‘zlashma so‘zlar begona unsurlar sifatida emas, balki umumtil tizimiga singib ketgan, faol leksik birliklar sifatida qo‘llangan. Ular o‘zlashmagan turkiy so‘zlar bilan uyg‘un holda ishlatilib, matnning umumiy tushunarililigiga putur yetkazmaydi. Aksincha, bunday leksik uyg‘unlik jadid adabiyotiga xos bo‘lgan xalqchilik va ma’rifiylik tamoyillarini ta’minlaydi.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, Abdulla Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida o‘zlashma so‘zlar muhim leksik-semantik qatlamni tashkil etadi. Arabcha va forsha o‘zlashmalar asarda axloqiy, diniy hamda ma’rifiy tushunchalarni ifodalashda samarali vosita sifatida xizmat qilgan. Ushbu o‘zlashmalar muallifning g‘oyaviy maqsadlariga bo‘ysundirilgan holda qo‘llanib, asarning ta’sirchanligi va ma’naviy qiymatini oshirishga xizmat qilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avloniy A. She’rlar, pedagogik asarlar, drama, maqolalar va sayohatnoma. – Toshkent: Zabardast Media, 2022.
2. Hasanov B. Jadid adabiyoti va adabiy til masalalari. – Toshkent: Fan, 1973.
3. Hamrayeva Y., Qurbonova M. O‘zbek tilida o‘zlashma so‘zlar va ularning leksik-semantik xususiyatlari. – Toshkent: Fan, 2007.